

ПРО ПІДГОТОВКУ І СТВОРЕННЯ ГОЛОВНОЇ ВИЗВОЛЬНОЇ РАДИ – ВИБОРЧОГО ОРГАНУ ОУН-УПА

© Нікітчук О.Я., 2005

Висвітлено питання про підготовку і створення Головної Визвольної Ради – виборчого органу ОУН-УПА в липні 1944 року.

It highlights the issue about establishing the chief Release Council – election body OUN-UIA in July 1944

Ініціативний комітет для створення УГВР остаточно сформувався в другій половині березня 1944 року. На своїх установчих зборах 25 березня 1944 року в Ініціативний комітет увійшло 5 осіб, а саме: Лев Шанковський, голова УК, Дарія Цісик-Ребет, Ілля Дем'янчук – заступник голови, Михайло Степаняк і Василь Охримович – члени. Серед них дві особи були членами ОУН(Б) – Марія Цісик-Ребет і Василь Охримович, а три особи членами ОУН не були. З дорадчим голосом брав участь Ростислав Волошин (“Павленко”), провідник ОУН-УПА північнозахідних українських земель [1].

Головним завданням ІК було підготувати 1-й ВЗ УГВР. Для цього було потрібно 1-му Комітетові підготувати програму 1-го Великого Збору УГВР, його основні документи (Універсал, Платформу, Устрій, Присягу Вояка УПА тощо) і, що найголовніше, підібрати особовий склад 1-го Великого Збору, тобто дати мандати до УГВР її майбутнім членам. Концепція УГВР, яка мала складатись з представників існуючих державних центрів і політичних партій, не була прийнята, а перемогла концепція, що членами УГВР мають стати українські революціонери, які є членами підпілля ОУН-УПА або з ним близько співпрацюють, визнаючи революційні методи визвольної боротьби, а також її потребу не тільки проти московсько-більшовицьких, але й німецько-гітлерівських окупантів. Ця остання вимога була важкою для всіх тих українських політичних сил, які розраховували на зміну німецької східної політики й визнання німцями українців як союзників у боротьбі проти більшовицької Москви.

Поважною українською силою такого роду були всі ті українці, що в 1943 році підтримували набір до дивізії “Галичина”. Оскільки провід ОУН осудив концепцію такої дивізії, то дехто пробує цей факт ще й сьогодні пояснити, що ОУН Степана Бандери була проти набору до дивізії, але це не правильно. Провід ОУН осудив тільки політичну концепцію дивізії, зокрема спроби деяких чинників представляти її як творення нового Легіону Українських Січових Стрільців, для чого не було найменших підстав. Коли ж ідеться про сам набір до дивізії, тобто можливості набути доброго військового вишколу у рядах німецької армії, то Провід ОУН Степана Бандери не тільки що не противився зголошенням добровольців до дивізії, але й доручив численним членам ОУН зголошуватись добровольцями. Отже, процент членів ОУН Степана Бандери у дивізії “Галичина”, а згодом у І УД УНА був досить високий й один тільки погляд на склад української еміграції у Великій Британії, що складається передусім із “дивізійників”, підтверджує повністю це твердження.

Ініціативний Комітет не мав труднощів у підборі людей, що їм давав мандати на майбутніх членів УГВР. У роки боротьби ОУН-УПА проти німецько-гітлерівських, а згодом і московсько-більшовицьких окупантів, нечленів ОУН в УПА і її підпіллі було доволі багато. У роки Другої світової війни ОУН Степана Бандери не тільки поширила свою мережу на центральні й східні землі України, посилаючи туди свої похідні групи, які в клітини підпілля включили багато осіб, що членами ОУН не були й ними ніколи не стали. Але й у Західній Україні, вже за першої московсько-

більшовицької окупації, коли окремі українські політичні партії й організації припинили своє існування, проголошуючи самоліквідацію, а єдиною діючою українською силою залишилась ОУН (про її розподіл на ОУН Степана Бандери й ОУН полк. Андрія Мельника стало відомо в Західній Україні щойно в 1941 році), вона силою самого факту відкрила своє підпілля для всіх тих українців, що такого пристанища в підпіллі потребували. Автор цих рядків такого пристанища потребував і він його отримав, перебуваючи в ньому сім років. Отже, вже у 1939 році такого призахистку в підпіллі ОУН шукали члени різних політичних партій, й насамперед члени українських молодіжних організацій, таких як: “Орли”, “Луги”, “Соколи”, “Каменярі” (сотенний УПА “Морозенко” в Равщині) тощо. В 1939–1941 рр. підпілля ОУН стало пристанищем для багатьох молодих українців, нечленів ОУН в 1939 році, які вже в ньому залишились і надалі. Як пристанище для загрозованих московсько-більшовицькою окупацією осіб, підпілля ОУН функціонувало справно, навіть допомагаючи їм перейти кордон і дістатись поза межі СРСР, передусім на землі під німецькою окупацією або в Угорщину. Таких переходів було багато, хоч з огляду на силу ворога, його можливості, невидані досі провокації і “граница на замке” (особливо бережені кордони), жертви підпілля ОУН мусіли бути значними, що зрештою й такими вони були [2].

Похідні групи ОУН створили на центральних і східних землях України підпільну мережу в Південній Україні та в Криму. Оці підпільники, зокрема старшого віку, внаслідок евакуації своїх міст й областей, почали прибувати в другій половині 1943 – у першій чверті 1944 року на Західну Україну, де поголовно включились в підпільну боротьбу ОУН-УПА. Власне, з поміж цих людей Ініціативний комітет швидко підібрав декількох, у майбутньому визначних, членів УГВР, серед них і майбутнього Президента УГВР – Кирила Осьмака, професора одного з Київських інститутів. Восени 1944 року він був схоплений органами НКВД СРСР і загинув у московсько-більшовицькому концтаборі [3].

Необхідно до цього додати, що причини, які схилили Командування УПА проявити ініціативу для створення УГВР, найбільш авторитетно з’ясовано в статті генерала Тараса Чупринки “До генези УГВР”, що була надрукована в підпільному бюлетені УГВР в Україні, п. з. Бюро інформації Української Головної Визвольної Ради. Оригінал бюлетеня знаходиться в архівах ЗП УГВР, а сама стаття була передрукована в низці видань на чужині [4].

Наради Ініціативного Комітету УГВР відбувалися у Львові, в історичному для Галицької волості будинку “Просвіти”, на площі Ринок, 10. Члени ІК УГВР теж часто виїздили до місць осідку українських революціонерів, яких намічали на майбутніх членів УГВР, а теж для розмов з різними політичними діячами чи представниками державних центрів. І немає сумніву, що рекорд таких виїздів поза кордони т. зв. Генеральної губернії мав член ІК УГВР Василь Охримович.

Праця членів ІК УГВР не була легкою: членів було мало, а додержування принципів суворой конспірації у відношенні до своїх і чужих вимагало повного напруження сил. Атмосфера, що створювалася, зокрема у Львові, в зв’язку зі скритим вбивством полковника Романа Сушка була великою перешкодою в праці ІК УГВР, бо його члени значну частину своєї енергії й праці змушені були віддати, щоб протиставитися пропаганді тих, які твердили, що скрите вбивство полковника Р. Сушка було справою “бандерівців” [5]. Початково ці труднощі були дуже великі, бо легенду про “бандерівське” скрите вбивство полковника Р. Сушка прийняли були святоюрські кола, і зокрема, Митрополит Андрей Шептицький.

ІК УГВР працював дуже інтенсивно більше ніж три місяці. Крім приготування програми 1-го ВЗ УГВР та редагування документів, що були предметом нарад Збору, як це вже згадувалось, головним завданням ІК УГВР було проведення переговорів з різними особами, що їх ГК УПА, Провід ОУН чи окремі клітини підпілля ОУН-УПА намічали як кандидатів на членів УГВР. Насамперед ці люди змушені були прийняти чотири загальні вимоги, що їх ІК УГВР ставив окремим кандидатам і які ними повинні були бути прийняті. Вимоги були такі:

– кандидат повинен визнати ідею Української Самостійної й Соборної Держави (УССД), як найвищу ідею українського народу й висловити свою згоду боротися за здійснення цієї ідеї всіма

способами і за всяких умов. Ця вимога означала, що членами УГВР можуть бути тільки самостійники й соборники і що в її рядах для федералістів, автономістів, модних тоді “власовців” (прихильників Комітету визволення народів Росії (КВНР), як також всяких універсалістів та інтернаціоналістів місця немає;

– кандидат повинен визнати революційні методи визвольної боротьби за доцільні, отже, визнати також за доцільну повстанську боротьбу підпільними формаціями, такими як УПА, в даний момент, а не тільки боротьбу регулярними військовими формаціями;

– кандидат повинен визнати, що гітлерівська Німеччина є таким самим ворогом української державності, як і більшовицька Москва, й тому УПА й революційна ОУН мусять вести боротьбу не тільки проти московсько-більшовицьких, але й проти німецько-гітлерівських окупантів України, і що ніяких надій на зміну німецько-гітлерівської політики у відношенні до українського й інших поневолених Москвою народів у членів УГВР бути не може. Визнання Німеччини союзником ОУН-УПА могло наступити тільки тоді, коли німецький уряд визнає беззастережно самостійність і соборність України, а також її уряд. Ця наша вимога була найбільшим “камнем предкновения” для багатьох осіб і груп, які, хоч і прихильно ставились до боротьби ОУН-УПА, та все ж таки вважали гітлерівську окупацію меншим лихом, ніж окупацію московсько-більшовицьку, й тому мали надію на зміну німецько-гітлерівської політики на Сході під впливом невдач німецької армії в боротьбі проти Москви. Дехто теж боявся одверто висловлювати ворожість до німецько-гітлерівських окупантів, не тільки з огляду на терор німецьких поліційних органів, але насамперед з огляду на поступки німців українцям після Сталінграда шляхом формування української дивізії в Галичині;

– ця остання вимога до кандидатів та членів УГВР вимагала від них визнання того, що демократичний устрій є принципом УГВР, а також принципом майбутньої УССД, яка реалізуватиме демократичні засади УПА, викладені в документі: За що бореться УПА?, а також у програмі ОУН, прийнятій на III НВЗОУН в серпні 1943 року, що дуже конкретизувала, яким має бути демократичний устрій та демократичні свободи в майбутній УССД [6]. Отже, для прихильників авторитарних чи тоталітарних устроїв в УГВР місця не було. У переговорах з окремими кандидатами на членів УГВР, справи ці мусіли бути членами ІК УГВР поставлені дуже ясно, а згода кандидатів на ці вимоги повинна була бути висловлена дуже виразно.

Тільки органи першого рангу: Провід ОУН, ГК УПА, ГВ III, ГОП (головний осередок пропаганди тощо) й органи другого рангу: Обласні проводи й ВО УПА (військові округи УПА) могли ставити кандидатури майбутніх членів УГВР. Перераховувати ті органи немає потреби, бо було їх багато: Провід юнацтва ОУН, Український червоний хрест (УЧХ), Лігосп (господарська служба ОУН-УПА), Команда запілля (Ком-Зап), техзвена (технічні ланцюги: підпільні друкарні та інші технічні служби) тощо. Організація підпілля ОУН-УПА-УГВР або організація УПА і запілля – це окрема тема.

У червні 1944 року роботи Ініціативного комітету УГВК закінчено. Мандати членів УГВР отримали 25 осіб. На одній з останніх нарад Ініціативного комітету остаточно прийнято назву верховного органу для ОУН-УПА, який мав виконувати завдання тимчасового парламенту й тимчасового уряду. Назва цього органу – Українська Головна визвольна рада (УГВР) [7].

11 липня 1944 року в Карпатах на Бойківщині (поблизу сіл Недільної й Лужка тодішнього Турківського повіту – сьогодні села Лужок Верхній і Недільня, що у Старосамбірському районі Львівської області), під охороною піших і кінних частин УПА (кінний рій сформовано з вишколених кіннотників на конях, “зареквірованих” у стайні губернатора Отто Вехтера), почав свої наради 1-й Великий Збір Української Головної Визвольної Ради (1-й ВЗ УГВР). У цьому Зборі взяло участь 20 осіб, які прийняли мандати членів УГВР за посередництвом Ініціативного комітету для створення УГВР (ІК УГВР), котрий відповідні уповноваження отримав від ГК УПА й Бюро Проводу ОУН. 1-й ВЗ УГВР вибрав Президію у складі: члена Бюро Проводу ОУН і Команданта запілля УПА Ростислава Волошина (“Павленка”), Президента 1-го ВЗ УГВР Миколу Дужого, члена проводу ОУН (як секретаря Президії), вислухав звіт голови Ініціативного комітету, доповіді про

міжнародне (доповідач Мирослав Прокоп) і військове становище (доповідач Роман Шухевич) і про відносини ГК УПА й проводу ОУН з іншими державами (доповідач Микола Лебедь, керівник Проводу ОУН), після основного обговорення таких документів 1-го ВЗ УГВР, як Універсал УГВР, Платформа й Устрій УГВР та тексту Присяги Вояка УПА, які були представлені відповідними референтами, і схвалив їх зміст [8].

У першому ВЗ УГВР брали участь такі особи, як: проф. Ярослав Біленький (ГК УПА), проф. Іван Вовчук (провід ОУН), проф. о. д-р Іван Гриньох (БП Проводу ОУН), Микола Дужий (БП Проводу ОУН), Микола Лебедь (БП Проводу ОУН), Омелян Логуш (команда запілля УПА), Катерина Мешко (команда запілля УПА), Роман Шухевич (БП Проводу ОУН), Дарія Ребет (БП Проводу ОУН), Павло Шумовський (команда запілля УПА) та ін. Серед них було 8 членів ОУН(Б), в тому числі 7 членів Проводу ОУН та 12 осіб, котрі не були членами ОУН.

Отримали мандати на членів УГВР та не взяли участі в 1-му ВЗ УГВР з приводу воєнних дій: Іван Багрянний (ГК УПА), Євген Врецьона (БП Проводу ОУН), Варфоломій Євтимович (ГК УПА), Олександр Маліновський (ГК УПА), обсерватор Митрополита Андрея Шептицького о. Микола Галаянт, а також обсерватори екзильного уряду УНР – Волков, Карнаухів, Шкурат.

1-й ВЗ УГВР вибрав Голову президії УГВР (Президента УГВР), яким став проф. Кирило Осьмак, і членів Президії УГВР (віце-президентів УГВР), якими стали проф. Іван Вовчук, проф. о. д-р Іван Гриньох, Василь Мудрий, Голову Генерального Секретаріату УГВР (уряду) – Романа Шухевича і його членів: Ростислава Волошина (внутрішні справи), Миколи Лебеда (закордонні справи), Романа Шухевича (військові справи), та обрав Генерального суддю УГВР проф. Ярослава Біленького. Технічна організація 1-го ВЗ УГВР була у віданні згадуваного вже інженера Романа Галебея, якому допомагали надрайоновий ОУН Турчанщини – “Борис” й пані Ніна Бачинська, що з допомогою групи підпільниць, керувала господарською сторінкою 1-го ВЗ УГВР. Після вибору Голови Президії УГВР, президент проф. Кирило Осьмак склав присягу на руки президента 1-го ВЗ УГВР Ростислава Волошина. 15 липня 1944 року 1-й ВЗ УГВР закінчився і члени УГВР роз’їхалися. Члени, які були призначені до ЗП УГВР, владнавши свої організаційні й особисті справи, виїжджали впродовж серпня за кордон. До ЗП УГВР були призначені Іван Вовчук, о. Іван Гриньох, Микола Лебедь, Василь Мудрий, Зенон Пеленський, Василь Потішко, Мирослав Прокоп, Дарія Ребет, Павло Турула, Петро Чуйко, Лев Шанковський – разом 11 осіб, з них 4 – члени ОУН. За кордоном мав до ЗП УГВР ще приєднатися інженер Євген Врецьона, член УГВР, який уже за кордоном виконував доручення ГК УПА [9].

У 1944–1950 рр. персональний склад УГВР розширився через кооптацію як на рідних землях, так і в екзилі, через кооптацію до ЗП УГВР.

З проведенням 1-го ВЗ УГВР у липні 1944 року Ініціативний комітет для створення УГВР припинив своє існування. Завдячуючи праці цього Комітету, в УГВР знайшлися люди різного походження й виховання, різних світоглядів і політичних переконань (від лівих соціалістів до правих монархістів включно), різних релігійних віросповідань, але об’єднаних однією спільною метою: приєднатись до посилення українського революційного визвольного руху ОУН-УПА шляхом створення організованого керівництва цього руху, що поставив собі за мету “здобути Українську державу або згинути в боротьбі за неї”, була віра в масах і на довго пригніченому Сході України, а не тільки на Заході України.

В прийнятому Універсалі Української Головної Визвольної Ради підкреслювалось: “Український народ! Гряде доба Національних Визвольних Революцій. Поневолені народи Сходу й Заходу в своїй безперервній революційній боротьбі ждуть хвилини, щоб на руїнах ворожих їм імперіалізмів побудувати нове життя.

Український народ входить у вирішальну стадію своєї визвольної боротьби. Наближається момент, на який ждали століттями українські покоління, момент, в якому вирішиться наша доля.

Сучасне українське покоління може бути горде, що саме йому доведеться в героїчній боротьбі завершити будову Української держави і здійснити предківський заповіт” [10].

На жаль, український визвольно-революційний рух у роки Другої світової війни, представлений ОУН-УПА-УГВР, своєї мети досягнути не міг з причин, через які теж не досягли і регулярні українські армії під час визвольної війни 1917–1920 рр. Людей до визвольної боротьби зголошувалось мало і тоді, під час визвольної війни 1917–1920 рр., і тепер, під час революційно-визвольної боротьби ОУН-УПА-УГВР, а засобів для ведення обох воєн або зовсім не було, або було мало. УПА припинила боротьбу з причин, через які припинила свій переможний похід Чортківська офензива: брак зброї і набоїв. ОУН-УПА-УГВР знаходилась у цьому самому чотирикутнику смерті, в якому опинились об'єднані українські регулярні армії: Армія УНР й УГА. І тепер з чотирьох сторін на УПА наступали московські більшовики, німецькі гітлерівці, польські шовіністи і навіть чеські “демократи”, що видавали всіх старшин і вояків УПА польським комуністам на страту, а в середині також були розпач і повний брак матеріальних засобів для боротьби. І в період національно-визвольних змагань 1917–1921 рр.: і тоді, і тепер Захід давав допомогу нашим ворогам, або навіть відмовлявся дати ліки для поборення епідемії тифу, що за всіма ознаками було методом “бактеріологічної війни” наших ворогів проти визвольної боротьби українського народу.

Отже, з ініціативи ОУН(Б) 11–15 липня 1944 р. було створено Українську Головну Визвольну Раду (УГВР) як Тимчасовий український парламент. Одночасно було створено такі органи: Президію, Генеральний Секретаріат, суд. В основу створення УГВР і її органів було покладено демократичний принцип. До складу УГВР увійшли представники різних регіонів України. Присягу на вірність Україні склав особовий склад усіх частин УПА. Одночасно були визнані плани збройної боротьби проти більшовизму, в тому числі і в умовах підпілля.

1. Збірник документів УГВР у світлі постанови Великого Збору та інших документів з діяльності 1944–1951 рр. – Лондон, 1953. – С. 89–98. 2. Скорупський М. Туди, де бій за волю. – Лондон–Париж, 1988. – С. 31–45, 51–54. 3. Газета “Шлях перемоги”, 16 липня 1994 р. 4. Бюро інформації УГВР. – Лондон. Ч. 2. – 1948. – С. 6–13. 5. Кедрин І. Життя – події люди: Спомини й коментарі. – Нью-Йорк, 1976. – С. 61–72. 6. Збірник документів УГВР у світлі постанови Великого Збору та інших документів з діяльності 1944–1951 рр. – С. 108–120. 7. Визвольний шлях. 1985. – № 9. – С. 1108. 8. Там само. 9. Там само. 10. Газета “Шлях перемоги”, 16 липня 1994 р.

УДК 94:329.17:356.15](477) “XIX”

Ю.О. Романишин

Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника НАН України

ДРУКОВАНА ПРОПАГАНДА ОУН І УПА НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ: ФОРМИ, МЕТОДИ, НАПРЯМИ (40–50-ті рр. ХХ ст.)

© Романишин Ю.О., 2005

Розкрито умови виникнення і діяльність ОУН і УПА.

The conditions of appearance and activity of OUN and UPA are examined.

Незважаючи на те, що за повоєнний час в Україні та за її межами було написано і видано близько двох тисяч праць, присвячених вивченню тих чи інших аспектів діяльності ОУН та УПА, тема ця й досі залишається однією з найменш досліджених у новітній історії України.

Усі дослідження, що становлять історіографію досліджуваної проблеми, можна поділити на декілька груп. До першої групи слід віднести дослідження, присвячені ОУН і УПА, які написані вітчизняними науковцями у радянський період. Для таких праць характерною ознакою є яскраво